

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ (на матеріалі творів Т. Г. Шевченка)

В статье рассматривается эмоционально-оценочная лексика в поэтических произведениях Т. Г. Шевченко. Проанализирована роль и перевод данной лексики на английский язык. Исследуются способы и пути перевода реалий, сравнений, эмотивной лексики.

Ключевые слова: экспрессивные средства, эмоционально-экспрессивная лексика, эмоции, реалия, уменьшительные суффиксы.

The article deals with emotive lexical units in T. Shevchenko's poetry. The role and translation of these lexical units are analyzed. The ways of translation of realias, emotive lexicon are considered.

Key words: expressive means, emotional-evaluation lexics, emotions, realia, diminutive suffixes.

Мова у своїй комунікативній функції служить людині не тільки для вираження думки, але й для вираження його суб'єктивного ставлення до висловленого — почуття, оцінки, волі, емоції. А це все: воля, емоції, оцінки є фактором у пізнанні людиною дійсності. Людська думка формується у мовленні, отожд мовленнева діяльність, яка по-різному експресивно забарвлена, результат діяльності експресивної функції мови. Експресивна функція мови — це здатність виражати емоційний стан того, хто говорить, його суб'єктивне ставлення до предметів і явищ діяльності [1: 76].

Значення слова має певні експресивно-емотивні, оціночні відтінки. Емоційно-оцінна лексика — це відображення емоцій у мовленні. Як ми бачимо, проблема емотивності завжди цікавила лінгвістів. Ця проблема є актуальною і зараз, їй приділяється значна увага філологами сучасності.

Мета дослідження вивчення функціонування емотивно-оцінної лексики та її переклад англійською мовою. Проблема використання емотивно-оцінної лексики вивчалася такими лінгвістами, як Єрмо-

ленко С. С., Лукьянова Н. А., Пилинський М. М. Федоров А. І. та інші. Предмет дослідження — українська та англійська емотивна лексика. Об'єкт — емотивно-оцінна лексика у творах Т. Шевченка та їх перекладах англійською мовою.

Використання емотивно-оцінної лексики в поезіях Т. Шевченка зумовлене соціальним спрямуванням цих творів. Жахливі умови життя та праці селянства, простих людей, нещадний обман і пограбування простих людей — все це стало предметом висвітлення в поезії Тараса Шевченка. Прагнучи пробудити народну свідомість, викликати нетерпиме ставлення до страшних умов життя, поет змальовує картини минулого. Зображуючи нездолених селян-трудоарів, Т. Шевченко вірить у їхнє щасливе майбутнє. Саме такому зображенню дійсності в поезіях Т. Шевченка підпорядковане функціонування емоційно-оцінної лексики. Разом з іншими мовними засобами лексеми емоційно-оцінного змісту допомагають реалізувати образну систему, яка лежить в основі художнього твору.

Для змалювання типових образів нездолених людей Шевченко добирає велику кількість оцінних лексем негативного змісту. Це слова, які своєю семантикою відповідають реаліям, що здатні органічно, завдяки власним властивостям викликати неприємні відчуття: туга, латаний талант, лиха година, недомучений варнак, небога, старі очі засмучені, убогий, невольник, чужина, неволя, люте горе, злодії, сльози.

Названі лексеми розташовані в центрі висловлювання, несучи на собі велике навантаження сумних соціально загострених подій та фактів.

І спочинуть невольничі

Утомлені руки.

І коліна відпочинуть

Кайданами куті [7: 275].

The toil-worn weary bondsmen's hands

That day will rest at ease. And from their iron fetter-bands

Their legs will be released [7: 275].

Минають дні, минає літо,

Україна знай горить;

По селах голі плачуть діти,

Батьків немає [7, 98].

The days go by, the summer wanes,

And the Ukraine is still ablaze

In hamlets hungry children wail —

Their parents gone [7: 98].

Такий контекст часто насичений цілими синонімічними гніздами негативних оцінних лексем, зосередження яких створює правдиву картину дійсності.

Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила:
Така його доля! [7: 111]
He died in foreign parts
In foreign earth his bones were laid:
So hopeless was his lot [7: 111].
Отак мій сину, друже мій єдиний,
Так і загину на чужині
В неволі [7: 233].
Thus I'll die,
My son, one and only friend,
Away from home in the strange land
An outlaw [7: 233].

Порівнюючи оригінал та англійський переклад, можна зазначити, що перекладач не дуже вдало передає такі ключові слова “нудьга його задавила”, а саме “he died in foreign parts”. Опущене слово “Нудьга”, яке несе основне негативне навантаження у цьому рядку, що робить бідніший англійський переклад. “Нудьга задавила” передається нейтральним he died. У другому прикладі емоційна лексема “загину” перекладено нейтральним словом “die”.

А емоційні лексичні одиниці “чуже поле”, “чужина” передається нейтральним словосполученням “strange land”.

Додаткову емотивно-оцінну функцію виконують порівняння як один з елементів словесної реалізації сюжету. Порівняння у мові Т. Шевченка — це засіб типізації, спрямований на створення образу в широкому розумінні цього слова — на змалювання картин життя, типізації персонажів. Для творчості поета характерним є використання порівнянь як завершального штриха до раніше створеної словесної картини. Як правило, це картини, насичені оцінними лексемами з негативним значенням, вони вже містять у собі певну ідею, а порівняння підсилює її.

А тим часом
Виросла могила,
А над нею орел чорний
Сторожем літає.

І про неї добрим людям
Кобзарі співають [7: 46].
O'er the mound an eagle watches,
Black-winded menacing,
And of all that passes the minstrels
In their songs they sing [7: 46].

У перекладі не збережено порівняння, що, на нашу думку, при-
меншує емоційність оригіналу. У другому випадку перекладач більш
точно передає емоційний заряд рядків:

Нехай думка, як той ворон,
Літає та криче [7: 47].
By night
And by day my thoughts are ravens,
Let them croak [7: 47].

Серед художніх порівнянь Т. Шевченко знаходить чимало постій-
них, які широко існують в усній народній творчості. Поряд із іншими
оцінними мовними засобами вони виконують зображальну функцію:

У тумані, на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая [7: 161].
On a mound in musty enfolded?
To her breast a bundle holding
Stood a woman, young and wistful
Like a poplar [7: 161].

Перекладач вдало застосовує калькування для опису образу моло-
дої дівчини.

Вдало підібрані порівняння є виявом авторського ставлення до
певних подій, дійових осіб, їх вчинків. У автора художнє порів-
няння сприяє реалізації ідеї про потребу нетерпимо ставитися до
безправності народу, виражає велику симпатію до трудящої лю-
дини.

Мов сизая голубонька
Село облетіла [7: 219].
Like a gentle, little dove
She flew about from home to home [7: 219].
Мов яблучко в садочку
Кохалась дитина [7: 214].
Like a tender little stalk
Grew the baby in her care [7: 214].

Перекладач намагається зберегти порівняння в англійському перекладі. У першому випадку порівняння дуже близьке до оригіналу. Але в другому прикладі перекладач змінює іменник “яблучко” на “стебло”, що не є адекватним перекладом.

У зображенні типових образів гнобителів народу Т. Шевченко використовує абсолютно протилежні образні порівняння. У них — ненависть, презирливе ставлення до панів, експлуататорів.

... обок його
Цариця небога,
Мов опеньок засушений
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо, сердешна,
Хита головою [7: 140].
...and at his side
His empress struts and preens,
All wrinkled like a dried-up prune
And like a beanpole lean,
While every time she steps, her head
Goes jiggling on her neck [7: 140].

Старшина пузата
Стоїть рядом: сопе, хропе,
Як індіки і на дворі
Косо поглядала [7: 145].
The lords were standing all
Panting, snoring, short of breath
Big-bellied puffed with pride
Like turkey gobblers and each one
Askance the doorway eyed [7: 145].

Таке порівняння, як “опеньок засушений”, передається англійською мовою також порівнянням, але “як висушена слива”, як “тичка для квасолі”. Українське порівняння “як індіки” передається таким самим порівнянням “like turkey gobblers.” В англійському перекладі також підібрані порівняння з негативним значенням для зображення панів.

Функцію своєрідного порівняння в поезіях Т. Шевченка виконує прикладка, де експресія порівняння додається до змісту основного слова, яке може бути нейтральним або несе в собі також певний емоційний заряд. У контексті шевченкових поезій одиночне порівняння допомагає виділити певну особливість зображуваного образу або передає ставлення автора до своїх героїв, фактів, подій. Перекладач

намагається передати ці прикладки-порівняння. Інколи це вдається добре, переклад дуже яскраво передає українські реалії:

А може, їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті сльози-слова... [7: 99].
Its ordeal may be softened
If someone will read these word-teardrops [7: 99].
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає... [7: 208].
How the dream-flower in the valley
Opens in the summer night [7: 208].

З цих прикладів бачимо, що перекладач замінює слова-прикладки простим порівнянням:

Дніпр мов підслухав: широкий та синій,
Підняв гори-хвилі [7: 83].
The Dnieper seemed to hear him, for the mighty stream
The waves upon its back like lofty mountains raised [7: 83].

Крім наведених прикладів, у поезіях зустрічаються такі прикладки: брати-запорожці — Cossack lads; роса-сльози — tears the purest dew; трута-зілля — poison grass; тур-буйвол — a savage boar.

Відповідний стилістичний ефект у поезіях Т. Шевченка часто досягається за допомогою ряду експресивно забарвлених синонімів. Це сприяє підсилению, виділенню якоїсь певної риси зображуваного, прояву певної риси, особливості характеру. Вдачі героя. Яскравим прикладом такого вживання синонімів є зображення картин життя бідняків.

Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила:
Така його доля! [7: 110]
He died in foreign parts
In foreign earth his bones were laid:
So hopeless was his lot [7: 110].

Як бачимо, перекладачу вдалося знайти відповідні синоніми для зображення нещасної долі бідняка (foreign parts, foreign earth, bones were laid).

Сумно, сумно серед неба
Сяє білолиций.
Понад Дніпром козак іде,

Може, з вечірниці
Іде сумний, невеселий
Ледве несуть ноги [7: 82].

High in the sky the silver moon
Shed melancholy light.
Beside the Dniپر, a young man
Is walking in the night,
It may be from a party gay.
But why is he so sad [7: 82].

У другому англійському перекладі не зовсім добре підбрані синоніми для передачі суму.

Типовим явищем у творчості Т. Шевченка є використання антонімічного протиставлення оцінних слів у одній фразі. Розташоване на близькій відстані, воно увиразнює зміст, відіграє в художньому задумі яскраву стилістичну роль:

Гонта гляне,
Гляне — усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався
На степ оглядався [7: 108].
He raised his eyes and smiled —
A smile most awful to behold.
He looked back on the field [7: 108].
А я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся сльозами [7: 62].
I watch the dashing Cossack dance
And laugh through brimming tears [7: 62].

Перекладач намагається точно передати антонімічне протиставлення англійською мовою, і частково це вдається. При перекладі втрачається повтор “страшно, страшно”, він замінюється вищим ступенем порівняння “most awful”.

Переплетіння різних семантико-стилістичних засобів зустрічається у контрастних зображеннях чудових пейзажів і жахливих картин тяжкого життя народу. На фоні гарної природи ще страшнішим постає світ недолі й злиднів, у якому живуть і діють герої Т. Шевченка. У таких текстах один тип лексики (позитивно забарвленої) змінюється іншим (негативно-оцінним), підкреслюючи протилежність життєвих явищ, почуттів, думок, людських характерів тощо.

Чого так весело було?
Господнє небо, і село,

Ягня, здається, веселилось!
 І сонце гріло, не пекло!
 Та недовго сонце гріло, не довго молилось...
Запекло, почервоніло
 І рай запалило [7: 230].
 Oh why such bliss so filled me there?
 The sky seemed bright, the village fair,
 The very lamb seemed to rejoice!
 The sun's rays warmed but did not scar!
 But not for long the sun stayed kind.
 Not long in bless I prayed.
 It turned into a ball of fire
 And set the world ablaze [7: 230].

Поряд з величезною кількістю негативних оцінних лексем в поезіях побутують утворення із знаменно-емоційними суфіксами. За допомогою цих лексем письменник створює широку й багатобарвну гаму почуттєвих висловлювань. Суфіксальні утворення з позитивною оцінною семантикою часто називають буденні, звичайні реалії, проте їх уживання свідчить про ласкаве, любовне ставлення мовця до предмета мовлення. У ставленні до реалій навколишнього світу, у ставленні до людей звучать ласкаві й ніжні слова: нічка — night, зіроньки — stars, янгелятко — the angel, ручиці — hands, шапочка — cap, свічечка — candle, сонечко — sun, онучок — grandson, і т. д. Аналізуючи українські іменники з пестливими суфіксами та їх передачу англійською мовою, можна зазначити, що здебільшого вони передаються за допомогою іменників без зменшувальних суфіксів. І тільки деякі з них передаються описово, і до іменника в англійському перекладі додаються слова poor, tiny, little, old, young, darling та інші.

З собаками, мій синочку,
 Кохайтеся надворі [7: 36].
 Outdoors with dogs, my sorry mite,
 Without a bed or roof!
 Катерино, серце мое! [7: 19].
 Oh, Katerina, my poor dear! [7: 19].
 Дитя мое! Мій синочку,
 Нехрещений сину! [7: 161]
 I have a son, a tiny child.
 A soul unnamed and unbaptized!
 І внучатам із клуночка
 Гостинці виймала:

І хрестики, й дукатчики,
Й намиста разочок
Яриночці... [7: 180].

And then she took out of the bag
The gifts she brought for them from Kiev:
Little crosses, holy medals,
A string of beads for young Irene ... [7: 180].

Можна побачити, що англійська мова бідніша на зменшувальні суфікси, тому автор вдається до описових перекладів: мій синочку — my sorry mite, мій синочку — tiny child, серце моє — my poor dear, Яриночка — young Irene. Присвійний прикметник my, а також прикметники tiny, sorry, poor, dear, young — передають значення пестливості, ніжності в англійській мові, кількість зменшувальних суфіксів в англійській мові невелика, тому у перекладах ми зустрічаємо таких англійських слів дуже мало:

Виглянь же пташко,
Моє серденько! [7: 70].
Come out and meet me,
Tonight, my sweetling! [7: 70].

Слово sweetling передає ніжність, з якою автор звертається до головної героїні.

Серед традиційних зменшено-емоційних утворень часто зустрічаються незвичні за новизною і свіжістю звучання слова. На жаль, перекладачу не завжди точно вдається передати зменшувальні іменники англійською мовою:

свитиночка — cloak;   вороженьки — ill-wishers,
туманочку — mist,   сизая голубонька — gentle little dove,
чумаченьки — a band of carters.

Одним з основних засобів розкриття оцінки зображуваних людей і подій у поезіях є мова автора. Вона визначає основний тон розповіді, дає основну оцінку персонажам і фактам. Таким чином, відчувається постійна присутність автора: оповідач вкраплює в канву розповіді слова, які чітко виражають його ставлення до зображуваного. У цих словах любов до свого знедоленого народу, яка виявляється у ставленні до героїв поезії: серденько — soul, серце моє — heart, діти — children, хлоп'ята — lads, люде — people, доле — fate і т. д.

Як свідчить проаналізований матеріал, емоційно-оцінна лексика в поезіях Т. Шевченка характеризується виразним соціальним за-

барвленням. Вона служить засобом передачі авторового ставлення до подій, героїв та їх вчинків. З одного боку, це ненависть до гнобителів, а з другого — палка любов до поневоленого народу. Звідси — чітко розмежоване групування негативних і позитивних оцінних слів на позначення негативних і позитивних явищ життя. Така закономірність творчої манери Тараса Шевченка проявляється у мові автора і персонажів, у групуванні синонімів і доборі порівнянь, епітетів — в усіх виражальних засобах. Можемо зазначити, що перекладачам поем і поезій І. Железної та Дж. Віру вдалося передати різноманіття стилістичних засобів та загальний зміст, настрої поезії Т. Шевченка.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Ермоленко С. С. Проблемы изучения экспрессивных единиц языка. — К.: Наукова думка, 1983. — 163 с.
2. Кочерган М. Загальне мовознавство. — К.: Наукова думка, 2003.
3. Лукьянова Н. А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. — Новосибирск: Наука, 1986. — С. 93–160.
4. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. — К.: Наукова думка, 1996. — 288 с.
5. Поэтика и стилистика: 1988–1990. — М.: Наука, 1991. — 240 с.
6. Слова з емоційними відтінками значення // В кн. Рідне слово. — К., 1974. — С. 64–70.
7. Шевченко Т. Г. Вибрані поезії (T. Shevchenko. Selected Poetry). — Київ: Дніпро, 1977. — С. 333.
8. Федоров А. И. Образная речь. — Новосибирск: Наука, 1985. — 137 с.